

TALABALARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHGA MO‘LJALLANGAN MASHQLAR TAHLILI

D. Yuldasheva,

Namangan davlat universiteti

Ingliz tili va adabiyoti kafedrasi katta o‘qituvchisi PhD

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda qo‘llaniladigan mashqlarning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Kommunikativ yondashuv asosida tashkil etiladigan mashqlar turlari, ularning ta‘lim samaradorligiga ta‘siri hamda talabalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, interaktiv, muammoli va ijodiy mashqlarning kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdagi o‘rni ilmiy-nazariy asosda bayon qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kommunikativ mashqlar talabalarning mustaqil fikrlashi, erkin muloqot qilishi va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, nutqiy faoliyat, kommunikativ yondashuv, interaktiv mashqlar, ta‘lim texnologiyalari, talabalar faolligi, muloqot madaniyati.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты упражнений, применяемых для развития коммуникативной компетенции студентов. Рассматриваются виды упражнений, организуемых на основе коммуникативного подхода, их влияние на эффективность обучения, а также значение в развитии речевой деятельности студентов. Кроме того, на научно-теоретической основе раскрывается роль интерактивных, проблемных и творческих упражнений в формировании коммуникативной компетенции. Результаты исследования показывают, что коммуникативные упражнения способствуют развитию самостоятельного мышления студентов, их способности к свободному общению и совершенствованию профессиональных компетенций.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, речевая деятельность, коммуникативный подход, интерактивные упражнения, образовательные технологии, активность студентов, культура общения.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical aspects of exercises used in the development of students' communicative competence. The study examines the types of exercises organized on the basis of the communicative approach, their impact on educational effectiveness, and their significance in improving students' speech activity. In addition, the role of interactive, problem-based, and creative exercises in the formation of communicative competence is explained from a scientific and theoretical perspective. The research findings indicate that communicative exercises contribute to the development of students' independent thinking, effective communication skills, and professional competencies.

Keywords: communicative competence, speech activity, communicative approach, interactive exercises, educational technologies, student engagement, communication culture.

Kirish. Hozirgi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta‘lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy vazifalardan biri talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish hisoblanadi. Zamonaviy mutaxassis nafaqat o‘z sohasi bo‘yicha nazariy bilimlarga, balki samarali muloqot qilish, fikrni aniq ifoda etish, jamoada ishlash va ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish qobiliyatiga ham ega bo‘lishi lozim. Shu nuqtayi nazardan ta‘lim jarayonida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan mashqlar muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Kommunikativ kompetensiya tushunchasi ilmiy adabiyotlarda til vositalari orqali samarali muloqot qilish qobiliyati sifatida talqin etiladi. U nafaqat lingvistik bilimlarni, balki ijtimoiy, psixologik va madaniy ko'nikmalarni ham qamrab oladi. Demak, talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida maxsus mashqlar tizimidan foydalanish talab etiladi.

Adabiyotlar sharhi. Kommunikativ kompetensiya masalasi ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Xususan, amerikalik olim Dell Hymes tomonidan ilk bor "kommunikativ kompetensiya" tushunchasi ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, u tilni bilish faqat grammatik qoidalarni egallash bilan cheklanmasligini, balki undan real muloqot jarayonida samarali foydalana olishni ham o'z ichiga olishini ta'kidlagan. Keyinchalik M. Canale va M. Swain kommunikativ kompetensiyaning lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik komponentlarini ilmiy jihatdan asoslab berganlar.

Rus pedagog olimlari I.A. Zimnyaya va A.V. Xutorskoylar kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslarini ishlab chiqib, ta'lim jarayonida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini yoritganlar. Ularning tadqiqotlarida talabaning shaxsiy faolligi, mustaqil fikrlashi hamda ijtimoiy hamkorlikka kirishish qobiliyati asosiy omil sifatida ko'rsatiladi.

O'zbek olimlaridan N. Mahmudov, R. Ishmuhamedov va A. Saidovlarning ilmiy ishlarida ham kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning metodik jihatlari keng yoritilgan. Xususan, interaktiv metodlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar va nutqiy faoliyatga yo'naltirilgan mashqlarning talaba shaxsini rivojlantirishdagi ahamiyati alohida ta'kidlangan.

Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda muammoli ta'lim usullarining samaradorligi yuqori ekani qayd etilmoqda. Bu esa ta'lim jarayonida talabaning faol ishtirokini ta'minlaydigan mashqlar tizimini qo'llash zaruratini yanada kuchaytiradi.

Metodlar tahlili. Kommunikativ kompetensiya shaxsning turli ijtimoiy vaziyatlarda samarali muloqot olib borish qobiliyatini anglatadi. U quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

Lingvistik kompetensiya. Lingvistik kompetensiya til qoidalarini bilish va ulardan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini ifodalaydi. Bunda talaba grammatika, leksika, fonetika va imlo qoidalarini amaliy nutqda qo'llay olishi zarur. Misollar:

- Gaplarni grammatik jihatdan to'g'ri tuzish;
- So'z boyligidan o'rinli foydalanish;
- Matndagi imloviy xatolarni aniqlash va tuzatish;
- Berilgan mavzu asosida to'g'ri va ravon matn tuzish.

Masalan, talabaga “Zamonaviy ta’lim texnologiyalari” mavzusida kichik matn yozish topshirig‘i beriladi. Ushbu mashq orqali uning grammatik va leksik bilimlari mustahkamlanadi.

Sotsiolingvistik kompetensiya. Sotsiolingvistik kompetensiya muloqot jarayonida ijtimoiy me’yorlar, nutq madaniyati va kommunikativ vaziyatga mos til birliklaridan foydalanishni anglatadi.

Misollar:

- O‘qituvchi bilan rasmiy uslubda muloqot qilish;
- Tengdoshlar bilan norasmiy suhbat olib borish;
- Suhbat jarayonida odob-axloq me’yorlariga rioya qilish;
- Turli kommunikativ vaziyatlarga mos murojaat shakllarini qo‘llash.

Masalan, “Talaba va professor uchrashuvi” mavzusida rolli o‘yin tashkil etiladi. Talabalar rasmiy nutq uslubidan foydalanib, savol-javob olib boradilar.

Diskursiv kompetensiya. Diskursiv kompetensiya fikrni mantiqiy, izchil va tushunarli tarzda bayon qilish qobiliyatini bildiradi. Bu kompetensiya matn yoki nutqning yaxlitligini ta’minlaydi.

Misollar:

- Ma’ruza yoki taqdimotni izchil bayon qilish;
- Matn qismlari o‘rtasida mantiqiy bog‘lanish hosil qilish;
- Bahs-munozarada fikrlarni dalillar asosida ifodalash;
- Reja asosida insho yozish.

Masalan, talabaga “Internetning ta’limdagi o‘rni” mavzusida prezentatsiya tayyorlash topshiriladi. Talaba kirish, asosiy qism va xulosani mantiqiy ketma-ketlikda bayon qiladi.

Strategik kompetensiya. Strategik kompetensiya muloqot davomida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish va samarali aloqa o‘rnatish usullaridan foydalanishni anglatadi.

Misollar:

- Yetishmayotgan so‘zni sinonim orqali izohlash;
- Suhbat davomida tushunmovchiliklarni aniqlashtirish;
- Savol berish orqali muloqotni davom ettirish;
- Noqulay vaziyatlarda murosali yechim topish.

Masalan, talaba notanish so‘zni eslay olmasa, uning ma’nosini boshqa iboralar orqali tushuntirishga harakat qiladi. Bu esa strategik kompetensiyaning namunasidir.

Mazkur komponentlarni rivojlantirishda mashqlar tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki amaliy faoliyat orqali talabalarning nutqiy ko‘nikmalari mustahkamlanadi hamda ularning erkin va samarali muloqot qilish qobiliyati shakllanadi.

Ta’lim amaliyotida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi mashqlarni bir necha turga ajratish mumkin. Ta’lim amaliyotida kommunikativ

kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi mashqlar bir necha turlarga bo'linadi. Ushbu mashqlar talabalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish, mustaqil fikrlashini shakllantirish hamda samarali muloqot olib borish ko'nikmalarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

1. *Reproduktiv mashqlar* - Reproductiv mashqlar tayyor bilimlarni qayta ifodalash va mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, talabalar tomonidan o'rganilgan til materialini amaliyotda qo'llash imkonini yaratadi. Bu mashqlar, asosan, boshlang'ich bosqichda samarali hisoblanadi. Reproductiv mashqlarning asosiy turlari: matnni qayta hikoya qilish; dialoglarni yoddan aytish; savollarga javob berish; namunaga asoslanib gap tuzish.

Misollar: Talabalarga "Kitobning inson hayotidagi o'rni" ("The role of the book in people's life") mavzusidagi matn o'qitiladi va undan keyin matn mazmunini qayta hikoya qilish topshiriladi. O'qituvchi quyidagi namunani beradi: "Men bugun universitetga bordim." (I went to the university today)

Talabalar shu namunaga asoslanib yangi gaplar tuzadilar:

"Men bugun kutubxonaga bordim- I went to the library today." "Men bugun sport zaliga bordim- I went to the sport hall today."

Dialog mashqi: Talaba A: "What department do you study? - Siz qaysi fakultetda o'qiysiz?"

Talaba B: "I study at the Philology department - Men filologiya fakultetida o'qiyman."

Talabalar ushbu dialogni takrorlaydilar va yangi savollar bilan davom ettiradilar.

Reproduktiv mashqlar talabalarning lug'at boyligini oshirish va grammatik bilimlarini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

2. *Produktiv mashqlar* - Produktiv mashqlar talabalarning mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Bunday mashqlarda talabalar tayyor qoliplardan emas, balki o'z fikr va qarashlaridan foydalanadilar. Produktiv mashqlarning asosiy turlari:

- insho yozish;
- bahs-munozaralar;
- muammoli vaziyatlarni hal qilish;
- rolli o'yinlar.

Misollar: Talabalarga "Yoshlar va internet madaniyati" mavzusida erkin insho yozish topshiriladi. Ushbu mashq ularning mustaqil fikr yuritish qobiliyatini rivojlantiradi.

"Onlayn ta'lim an'anaviy ta'limdan ustunmi?" mavzusida debat tashkil etiladi. Talabalar ikki guruhga bo'linib, o'z fikrlarini dalillar asosida himoya qiladilar.

Muammoli vaziyat: "Siz jamoa rahbarisiz. Guruh a'zolari o'rtasida kelishmovchilik yuz berdi. Vaziyatni qanday hal qilasiz?" Talabalar ushbu vaziyat bo'yicha o'z yechimlarini taqdim etadilar.

Rolli o'yin:

“Talaba va ish beruvchi suhbat” mavzusida intervyu tashkil qilinadi.

Bu turdagi mashqlar talabalarning kommunikativ faolligini oshirib, erkin nutq ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

3. Interaktiv mashqlar - Interaktiv mashqlar talabalarni hamkorlikdagi faoliyatga jalb etish orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu mashqlarda o‘zaro muloqot va fikr almashish asosiy o‘rinni egallaydi.

Interaktiv mashqlarning asosiy turlari: “Aqliy hujum”; “Klaster”; “Debat”; “Keys-stadi”; guruhli loyiha ishlari.

Misollar: **“Aqliy hujum” usuli**

Mavzu: “Ideal o‘qituvchi qanday bo‘lishi kerak?”

Talabalar qisqa vaqt ichida mavzu yuzasidan o‘z fikrlarini bildiradilar.

“Klaster” usuli

Mavzu markazga yoziladi: “Kommunikativ kompetensiya”. Talabalar uning atrofiga bog‘liq tushunchalarni yozadilar.

“Keys-stadi” usuli

Vaziyat: “Talaba auditoriyada taqdimot vaqtida hayajon sababli fikrini davom ettira olmadi. Ushbu muammoni qanday bartaraf etish mumkin?”

Talabalar vaziyatni tahlil qilib, yechim taklif qiladilar.

Guruhli loyiha

Talabalar kichik guruhlarga bo‘linib, “Raqamli ta’limning afzalliklari” mavzusida loyiha tayyorlaydilar va uni taqdim etadilar.

Interaktiv mashqlar talabalarda jamoaviy ishlash, tanqidiy fikrlash, tinglash va nutq madaniyati ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

4. Ijodiy mashqlar - Ijodiy mashqlar talabalarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, ularda yangicha yondashuv va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Misollar:

- berilgan mavzu asosida hikoya tuzish;
- sahna ko‘rinishlari yaratish;
- videorolik tayyorlash;
- reklama matni yozish.

Masalan, talabalar “Atrof-muhitni asrash” mavzusida qisqa sahna ko‘rinishi tayyorlaydilar. Bu orqali ular nutqiy faollik bilan birga ijodkorlik qobiliyatlarini ham namoyon etadilar.

Natija. Shunday qilib, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan reproduktiv, produktiv, interaktiv va ijodiy mashqlar talabalarning nutqiy faoliyatini takomillashtirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Mazkur mashqlar orqali talabalar erkin muloqot qilish, mustaqil fikrlash va jamoada ishlash ko‘nikmalarini egallaydilar.

Kommunikativ yo‘nalishdagi mashqlar ta‘lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ularning pedagogik ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi: talabalarning nutqiy faolligini oshiradi; mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi; jamoada ishlash ko‘nikmasini shakllantiradi; ijtimoiy munosabatlarga kirishish malakasini takomillashtiradi; kasbiy muloqot kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Ayniqsa, oliy ta‘lim muassasalarida kommunikativ mashqlardan samarali foydalanish bo‘ljak mutaxassislarining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta‘lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Elektron platformalar, multimedia vositalari va onlayn muloqot muhiti kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratmoqda. Jumladan: onlayn debatlar; virtual muloqot mashqlari; videokonferensiyalar; multimediya taqdimotlari talabalarning nutqiy faolligini kuchaytiradi hamda tildan amaliy foydalanish imkoniyatini kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda maxsus tashkil etilgan mashqlar tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Reproduktiv, produktiv va interaktiv mashqlar talabalarning nutqiy ko‘nikmalari, ijtimoiy faolligi va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, kommunikativ yondashuvga asoslangan interaktiv texnologiyalar ta‘lim samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib hisoblanadi.

Shu bois oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim jarayonini tashkil etishda kommunikativ kompetensiyani shakllantiruvchi mashqlardan tizimli va maqsadli foydalanish zarur. Bu esa kelajak mutaxassislarining kasbiy va ijtimoiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishida muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ishmuhamedov R. Ta‘limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2020.
2. Mahmudov N. Pedagogik mahorat va muloqot madaniyati. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. Saidov A. Kommunikativ kompetensiya nazariyasi va amaliyoti. – Samarqand, 2021.
4. Xutorskoy A.V. Kompetentnostniy podxod v obrazovani. – Moskva, 2018.
5. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetensii kak rezultat obrazovaniya. – Moskva, 2017.
6. Johnson D., Johnson R. Cooperative Learning Methods. – New York, 2019.
7. Kodirovna Y. D. Peculiarities of teaching English based on a communicative approach to students of the Tourism department //International journal of pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 10. – C. 68-71.
8. Kodirovna Y. D. Improving Students' Linguistic Skills at English Classes (In the Field of Tourism) //Journal of pedagogical inventions and practices. – 2022. – T. 8. – C. 189-191.